

“TARBIYAI ATFOL” JAMIYATI VA MUNZIM**Beshimov Maqsud Komilovich**

Buxoro davlat universiteti Arxeologiya va Buxoro tarixi

kafedrasi o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14531938>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Buxoroda tashkil etilgan “Tarbiyai atfol” jamiyati to'g'risida bo'lib, undagi Munzim va boshqa yosh buxoroliklarning faoliyati, jamiyat tomonidan ilgari surilgan dolzarb masalalar haqida ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek, bu jamiyat to'g'risidagi zamondoshlarining fikrlari ham iqtibos qilingan.

Kalit so'zlar: “Tarbiyai atfol”, Munzim, Yangi usul maktabi, Buxoro, Ayniy, tatar maktabi, “Buxoro ta'limi maorif jamiyati”, Turkiya, Abdurauf Fitrat, Fayzulla Xo'jayev, Amir Olimxon.

SOCIETY "TARABAI ATFOL" AND MUNZIM

Abstract. this article is about the “Tarabai atfol” Society established in Bukhara and contains information about the activities of Munzim and other young bukharians, current issues promoted by the society. The opinions of his contemporaries about this society are also quoted.

Keywords: “Tarabarai atfol”, Munzim, new method School, Bukhara, Ayniy, tatar school, “Bukhara education Māori society”, Turkey, Abdurauf Fitrat, Fayzulla Khojaev, Amir Olimkhan.

ОБЩЕСТВО “ТАРБИЙИ АТФОЛ”, И МУНЗИМ

Аннотация. данная статья посвящена основанному в Бухаре обществу “Тарбийи Атфол”, в котором представлена информация о деятельности Мунзима и других молодых бухарцев, актуальных вопросах, продвигаемых обществом. Цитируются также мнения современников об этом обществе.

Ключевые слова: “Тарбияи Атфол”, Мунзим, Школа нового метода, Бухара, Айний, татарская школа, “Бухарское общество образования”, Турция, Абдурауф Фитрат, Файзулла Ходжаев, Амир Олимхан.

Buxoro amirligi hududidagi faollik va zamonaviy harakat asosan 1910 yil yanvar-fevral oylarida boshlanadi. Keyinchalik yosh buxoroliklar nomini olgan zamonaviy firqaning faoliyati birinchi davrda ma'lum darajada maorif va madaniyatdan iborat edi. Biroq bu faoliyat amirlik ma'murlari, ruhoniylarning bir qismi, amaldorlar va chor Rossiyasi chor hukumati vakillari tomonidan ta'qibga uchradi.

Yangi usuldagi munzim maktabi yopilgach, “amir Abdul Ahad saltanatining oxirida yoshlarning so'nggi umidi – tatarlar maktabi ham yopilgan”ligi bejiz emas. Biroq u jim turishni

ma'qul ko'rmaydi, bu sharmandali siyosiy-ijtimoiy voqea uni va bir qancha safdoshlarini 1328-yil zulqadaning 28-oyi (1910-yil 3-dekabr)da "Tarbiya atfol" nomli yangi maxfiy jamiyat tuzishga majbur qiladi va shu tariqa ular o'z harakatiga bir darajada jiddiy tus beradilar.

1910-yilda Amir Olimxon Buxoro amirligida taxtga o'tiradi. Munzim Ayniy, Fitrat va boshqalar bilan birga Amir taxtga o'tirishi bilan uni adolat izlashga, millat va ilm-ma'rifat taraqqiyotiga, zulm va zulmni yo'qqa chiqarishga, umuman, mamlakat ishlarini adolat qonuni asosida yuritishga da'vat etadi:

S.Ayniy yozganidek, «Tarbiya atfol» maxfiy jamiyatining birinchi asoschisi Mirzo Abdulvohidiy Munzimdir va Hamidxo'ja Mehriy, Ahmadjon-Maxdum Hamdiy, mudarris Hoji Rofe' va Mukammil-Maxdum Burhonzodalar bu jamiyatning nizomlarini yozib, "...xalqni umumiy islohotlarga da'vat etdilar, amir ma'muriyatining buzg'unchiliklarini fosh qildilar, aholini zolimona boshqaruvga qarshi qo'zg'atdilar.". Bu jamiyat «Buxoro yoshlari uchun markaziy vazifani bajardi», ular orasida siyosiy ishlar va vazifalar ham bor edi.

"Tarbiyai atfol" erkin fikrlovchilar, xalq ommasi o'rtasida ilg'or va tarbiyaviy g'oyalarni targ'ib qiladi, o'z atrofiga tobora ko'proq yangi kuchlarni jalb etadi. Jumladan, Buxoroning bir qancha taniqli ziyolilari, jumladan Sadridin Ayniy ham hijriy 1329-yilning ramazon oyigacha (1911-yil avgust-sentyabr) "Tarbiyai atfol" jamiyatiga a'zo bo'lganlar.

Munzim va bu jamiyatning boshqa 17-19 faol a'zolari "ehtiyotkorlik bilan, lekin to'liq yangilik bilan o'zlarining yashirin tashabbuslari bilan shug'ullanganlar" (S.Ayniy) va kechaning boshidan to tong otguncha o'n kunda bir marta uyida yashirinch ba'zi yaxshi- taniqli ishlab chiquvchilar yig'ilib, ushbu jamiyatning kundalik va keyingi ish dasturi haqida fikr almashdilar. Ayniy yozadi: "Ularning muhim ishi fikrlar talqini va islohotchilik g'oyalarini nashr etish edi. O'sha yig'ilishlarda "Tarbiyai atfol" jamiyati a'zolari mamlakat kapitalistlari va hukmdorlarining har qanday isrofgarchilik va axloqsiz xatti-harakatlariga, qimmat to'y-hashamlarga, ularning ichkilikbozlik va axloqsizlikka va boshqa ko'plab sharmandali voqealarga salbiy munosabat bildirishgan.

"Tarbiyai atfol" jamiyati a'zolarining bunday yig'ilishlari mavzusining markazi va dasturining asosi uchta muhim moddadan iborat bo'lib, ulardan biri fan, ta'lim va madaniyatni rivojlantirish va rag'batlantirish, ikkinchi maqola isrofgarchilik va yomon odatlarni yo'q qilish edi, uchinchi maqola esa Amirlik hukumatiga qarshi qo'zg'olon bo'lib, ishchilar uchun chaqiriq uyushtirish edi.

Buxoro amirligi sharoitidagi ilmiy, siyosiy, ijtimoiy va mafkuraviy inqilobdagi "Tarbiyai atfol" jamiyati va ayniqsa, uning yetakchisi va faol a'zosi Munzimning tarixiy maqomi juda katta bo'lib, uning xizmatlari ko'pchilikda qayta-qayta tilga olinadi. Ammo Munzimning siyosiy ongini uyg'otish, ta'lim-tarbiyaviy g'oyalarni targ'ib etish va targ'ib qilish, xalqning ma'rifat va

ma'rifatiga oid XX asr boshidagi xizmati faqat yangi usul maktabini tashkil etish, darslik va badiiy adabiyotlar nashr etishdan iborat edi. "Buxoro sharif" shirkatida kitoblar, "Tarbiyai atfol" jamiyatini tuzib, antiamiristik g'oyalar va shunga o'xshashlarni rag'batlantirish bilan cheklanib qolmaydi, balki u buxorolik talabalarining farzandlarini chet elga o'qishga yuborishda ham qimmatli xizmatlarini ko'rsatdi. Masalan, hijriy 1329 (1911) yili Munzim dastlab "Tarbiyai atfol" jamiyati a'zosi Hamidxo'ja Mehriy va yana ikki kishini, birozdan keyin esa Ahmadjon-Mahdum Hamdiy va uning o'g'illari Afzalu Akramni Istanbulga o'qishga yuboradi.

Ulardan oldin 1908 yilning oxirida Munzim do'sti va saboqdoshi Abdurauf Fitrat ham Voiziya madrasasida o'qish uchun Eron orqali Istanbulga boradi. Munzimning ana shunday sa'y-harakatlari natijasida 1911 yilda chet eldagi buxorolik talabalar soni 15 nafarga, 1912 yilda esa 30 nafarga yetdi.

S.Ayniy ta'kidlaganidek, "bu o'quvchilarning ko'p xarajatlarini jamiyat ("Tarbiyai atfol") o'z zimmasiga olgan ("Atfol ma'rifati"). Bu haqda Munzimning o'zi "Arzi Hol"da shunday yozadi: "Maktab yopilgach, uning bir qancha tarafdorlari Istanbulga yo'l oldilar. Ular orasida Fitrat ham bordi".

Bu yillarda xorijda, xususan Turkiyada tahsil olgan yoki Buxoro amirligi hududida bo'lgan "Tarbiyai atfol" jamoasining ayrim a'zolari (Mehri, Hamdi, Mazhar-Maxdum, Hoshim Shoyiq va boshqalar) Buxoroning tashqarisidagi va ichkarisida boshqa buxorolik talabalarining ta'lim va tarbiyasiga yondashib, o'z xohish-istaklarini ko'rsatib, o'z ta'limini o'z qo'liga oldilar, ularga moddiy va moliyaviy yordam ko'rsatishga tayyorlandilar.

1912-1914 yillarda Buxoroda yana yashirincha yangi usuldagi maktablar ochilib, ularni qayta tiklashda Munzim, Usmon Xo'jaev, Mukomil Burxonov va Fayzullo Xo'jayev kabi ma'rifatparvarlar katta hissa qo'shdilar. Bu maktablarda dars o'tayotgan o'qituvchilar vaqti-vaqti bilan amirlikka va podshohlikka qarshi qo'zg'alishlar, xalqning qoloqligi va madaniyatsizligi, jaholat va axloqsizlik, saroy a'yonlari va kayfu safolari, hokimlarning zulmi, yuqori soliq va yig'implarning asossiz yig'ilishi va boshqa ko'plab masalalar haqida gapirdilar. 1912 yildan keyin bunday yangi usuldagi maktablar ochilgandan so'ng, Abdurauf Fitrat, Muqimbek, Sodiq Ashurzoda, Abdulaziz Gulchigi, olim Idrisiy va boshqa buxorolik kabi ayrim a'zolari tashrifidan so'ng "Tarbiyai atfol" jamiyati vakillari va yangi tariqat yetakchilari tomonidan iqtidorli talabalarni Turkiyaga jo'natish, talaba va ziyolilar Istanbulda, amirlik hududida "Buxoro ta'limi maorif jamiyati" nomli yana bir yangi rasmiy jamiyat tashkil etiladi. Buxoro va Turkistonda ta'lim va maorif yo'lida muhim ishlarni amalga oshirdi. Bu rasmiy jamiyatning Buxoro amirligidan tashqarida tashkil etilishida ham Munzimning roli kam emas.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, Munzim Buxoro amirligining ma'rifatparvar rahbarlaridan biri sifatida Buxoro amirligi sharoitida yuzaga kelgan har bir voqea, operatsiya,

yangi yetakchi tashkilot va firqada faol ishtirok etgan. Shuningdek, uning boshchiligida faoliyat yuritgan “Tarbiyai atfol” jamiyati XX asr boshlarida Buxorodagi ijtimoiy-siyosiy hayotda muhim o‘rin egallagan.

REFERENCES

1. Табаров С. Мунзим. – Душанбе: Ирфон, 1991. – Саҳ. 41
2. Айний С. Намунаи адабиёти тоҷик. – Москва: 1926
3. Beshimov, M. (2022). ABDULVAHID MUNZIM-ENLIGHTENED POET, STATE AND PUBLIC FIGURE. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 2(6), 52-56.
4. Бешимов, М. К. (2022). MUNZIM ZAMONDOSHI AYNIIY XOTIRALARIDA: Beshimov Maqsud Komilovich, Buxoro tarixi kafedrasi o‘qituvchisi, Buxoro Davlat Universiteti. Образование и инновационные исследования международный научно методический журнал, (6), 15-17
5. Айний С. Бухоро инқилоби тарихи учун материаллар. – Б. 32; Унинг ўзи: Тарихи амирони манғитияи Бухоро. – Саҳ. 84